

Inventari knjižnica kao izvori za povijest knjige s posebnim osvrtom na inventar Nikole Pavlova Gundulića iz 1469. godine

Aleksandar Stipčević, astip@net.hr

Sveučilišni profesor u miru

Libellarium, 1, 1 (2008): 1–8.

UDK: 027.1(083.82):002.1(091)(497.584)"14"

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: 23. ožujka 2007.

Sažetak

Inventare privatnih knjižnica ubrajamo među najvažnije izvore za povijest knjige srednjega vijeka i renesanse. Jedino nam inventari daju vjernu sliku o knjigama kojima su se pojedinci u određenom vremenu i prostoru služili te nam otkrivaju duhovne preokupacije vlasnika i njihovih suvremenika. Mnoge knjige navedene u inventarima kasnije su nestale te su inventari jedini izvori pomoću kojih možemo rekonstruirati duhovni život pojedinih sredina. Stoga inventari zavrjeđuju iznimnu pozornost povjesničara knjige.

Za primjer što se sve može saznati iz inventara privatnih knjižnica autor uzima popis knjiga koje je Dubrovčanin Nikola Pavlov de Gondola 1469. god. darovao benediktinskom samostanu sv. Marije na otoku Lokrumu u blizini Dubrovnika. Taj je Dubrovčanin imao 16 knjiga od kojih su vrlo važne dvije Boccacciove knjige, *Decameron* i *O rodoslovljima poganskih bogova*. To su najstariji primjerci tih knjiga zabilježeni u Hrvatskoj. Koristeći standardnu metodologiju analize inventara razvijene u tzv. „srednjoj generaciji” povjesničara knjige, autor prvo utvrđuje na koju se knjigu skraćena inventarska bilješka odnosi, potom daje više podataka o njoj te naposljetku, za najvažnije knjige, upućuje na širi kontekst posjedovanja i korištenja pisane riječi.

Autor također ističe važnost brojnih inventara privatnih knjižnica koje se čuvaju u arhivima Dubrovnika, Splita, Zadra itd., te upozorava da bi analiza svih sačuvanih inventara, a njoj bi trebalo prethoditi objavljivanje istih, dala vrijedne podatke ne samo o knjigama koje su vlasnici kupovali i čitali već i o intelektualnim i kulturološkim preokupacijama sredine (grada) u kojoj je vlasnik živio.

KLJUČNE RIJEČI: Nikola Pavlov de Gondola, inventari knjižnica, dubrovačke knjižnice, samostanske knjižnice, Dubrovnik.

Josip Badalić u uvodu je knjige *Inkunabule u Hrvatskoj* napisao tekst o „strukturi naše zbirke inkunabula” u kojem tvrdi da se „u zbirci inkunabula sačuvanih na području naše Republike odražavaju u lijepom izboru značajna naučna i književna dostignuća do kojih se u toku srednjega vijeka dovinula ljudska misao” (Badalić 1952: 7). Analizirajući strukturu sačuvanih inkunabula u hrvatskim zemljama, Badalić zaključuje da te inkunabule dokazuju široko zanimanje hrvatskih književnika, teologa, povjesničara i drugih za duhovna strujanja u Europi tijekom 15. st.

Badalić je u tim razmišljanjima učinio krupnu metodološku pogrešku. Polazio je naime od pretpostavke da su sve inkunabule koje se danas nalaze u knjižnicama Dubrovnika, Splita, Zadra i drugih gradova bile ondje i onda kada su tiskane, tj. u 15. st. To se međutim može dokazati samo za inkunabule za koje je sačuvana arhivska dokumentacija o kupnji ili darivanju, odnosno ako se u samoj inkunabuli nalazi zapis iz kojega je vidljivo kako je i kada knjiga stigla u knjižnicu.

Za rekonstrukciju knjižnog fonda u određenoj sredini i u određeno vrijeme mnogo su sigurniji inventari privatnih, samostanskih ili drugih knjižnica. Spominjanje nekog naslova neosporno je svjedočanstvo o nazočnosti knjiga u pojedinim knjižnicama.

Takvih inventara, ali i drugih pisanih izvora u kojima se spominju naslovi pojedinih knjiga (npr. u oporukama, kupoprodajnim ugovorima, u ugovorima potpisanim između roditelja budućeg đaka i njegova učitelja, u popisima dobara izrađenih nakon smrti vlasnika i sl.), ima vrlo mnogo, posebice u arhivima Dubrovnika i Zadra. U Državnom arhivu u Dubrovniku čuvaju se brojni takvi dokumenti, a neke od njih su koristili pojedini istraživači dubrovačke kulturne prošlosti.¹

Treba upozoriti na činjenicu da velik broj knjiga koje se spominju u srednjovjekovnim i renesansnim ispravama do danas nije sačuvan, što nas navodi na zaključak da bi naše spoznaje o knjigama koje su se kupovale, držale u privatnim i drugim knjižnicama, čitale i komentirale bile suviše manjkave i danas bismo teško mogli rekonstruirati duhovni svijet hrvatskog srednjovjekovlja da se nisu sačuvali inventari i drugi dokumenti koji svjedoče o nazočnosti pojedinih knjiga u privatnim i drugim knjižnicama. Možemo samo pretpostaviti kako su te knjige nestale. Jesu li krivi nemarni nasljednici vlasnika knjiga, jesu li „umrle” prirodnom smrću zbog vlage, sunca, miševa, knjižnih kukaca, mikroba, požara, kućnih poplava i sličnih nedaća koje prate knjigu kroz povijest, jesu li možda darovane uglednim strancima ili su pak prodane manje uglednim, ali imućnim

1 K. Jireček, K. Kovač, Th. Kaeppli, H. V. Shooner, J. Lučić, S. Ćosić i drugi autori koristili su se inventarima knjiga iz Dubrovnika u svojim znanstvenim radovima. Sljedeći su radovi u cijelosti posvećeni inventarima. Bačić, J. 1985. Magister Jakov, dubrovački liječnik-fizik i njegova biblioteka iz 1424. godine. *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae*, 25 (1 – 2): 3 – 14; Dinić-Knežević D. 1974. Biblioteka Petra, dubrovačkog lekara s početka XV veka. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 17 (1): 37 – 47; Kovačević-Kojić, D. 1972. O biblioteci Nikole iz Kotora, kancelara na dvoru srpskih despota. U *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića*, 415 – 419. Sarajevo: Svjetlost.

knjigoljupcima i bibliomanima koji su ih odnijeli u strane zemlje? Nama su ostali samo inventari i drugi arhivski izvori koji nam kazuju kakvo je knjižno blago bilo u rukama učenih Dubrovčana u srednjem vijeku i renesansi.

Ne smijemo pritom smetnuti s uma činjenicu da u srednjem vijeku i u vrijeme renesanse učeni ljudi ne kupuju knjige samo zato da bi im služile kao ukras, kao predmeti reprezentacije ili pak zbog isprazne hvastavosti, već i zato što su im one zaista bile potrebne. Zato su inventari kućnih knjižnica ogledalo njihova zanimanja za znanost, literaturu, filozofiju i različita ostala područja. Osim toga, knjige koje su oni imali rado su posuđivali prijateljima i znancima, pa stoga nazočnost određene knjige u privatnoj knjižnici pokazuje da je ona bila čitana i od onih u gradu koji tu knjigu nisu imali u vlastitoj knjižnici.

Kao primjer što se sve može saznati o knjižnoj kulturi i intelektualnim preokupacijama u Dubrovniku sredinom 15. st. može nam poslužiti inventar knjiga Nikole Pavlova de Gondola (Gundulića) iz 1469. godine.² Inventar se nalazi u darovnici Nikole Pavlova, člana znamenite dubrovačke plemićke obitelji, koja je već do tada za sobom imala dugu tradiciju skupljanja knjiga.

Ne znamo mnogo o Nikoli, no znamo da nije bio svećenik, već svjetovnjak, kako to proizlazi iz natpisa koji je dao uklesati 1455. god. na nadvratniku crkve sv. Izidora na otočiću Veliki Lukljan u blizini Šipanjske Luke (Vuletić-Vukasović 1885: 101).

Najstariji podatak koji govori o njegovu zanimanju za knjigu potječe iz 1424. god., dakle iz vremena kada je Nikola bio mlad. Te je godine umro liječnik (fizik) Jacobus de Salgheriis, podrijetlom iz Padove, koji je došao u Dubrovnik i tu radio preko dvadeset godina, sve do svoje smrti, i koji je za sobom ostavio veliku knjižnicu od 114 knjiga. Na kraju inventara njegove knjižnice nalazi se zanimljiva bilješka koja glasi: „Item volumen Alexandrij Macedonis, qui dicitur esse ser Nicolaj Paulj de Gondola” („Knjiga o Aleksandru Makedonskom za koju se govori da pripada Nikoli Pavlovu de Gondola”). Na inventaru je netko prekrizao tu bilješku, pa se iz toga može zaključiti da je knjiga, nakon smrti liječnika Jakova, vraćena vlasniku, koji ju je, očigledno, bio posudio liječniku Jakovu, a našla se u njegovoj kući kada je sastavljen inventar pokojnikove knjižnice (Bačić 1985: 12).

Pogledajmo koje se sve knjige spominju u Nikolinoj darovnici.

1. liber Quinti Curtii Ruffi

Rimski povjesnik Kvint Kurcije Ruf napisao je u 1. st. poslije Krista povijest Aleksandra Makedonskog u 10 knjiga (*Historiae Alexandri Magni Macedonis*). Nije poznato da je napisao još koje djelo, pa se može sa sigurnošću tvrditi da je Nikola imao u svojoj

knjižnici upravo to djelo. Vjerojatno je to ona knjiga koju je Nikola posudio liječniku Jakovu.

2. liber intitulus De vitiis

3. liber intitulus De virtutibus

Te je dvije knjige napisao francuski dominikanac iz 13. st. (umro je 1275.) Guillelmus Peraldus (Guillaume Perald), pod naslovima *Tractatus de vitiis* i *Summa de virtutibus*. Kasnije, u 15. st., tiskaju se pod zajedničkim naslovom *Summa aurea de virtutibus et vitiis*. Očigledno je da je Nikola te dvije rasprave imao kao odvojene knjige.

4. Virgilius

Rimski pjesnik Publije Vergilije Maron napisao je više djela pa ne možemo nagađati koju je od njih posjedovao Nikola.

5. Boetius De consolatione in pergamena

Riječ je o djelu *De consolatione philosophiae* rimskog filozofa Boetija (Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius), koji je živio potkraj 5. i početkom 6. st. Djelo je bilo popularno u srednjem vijeku, a susrećemo ga često i u crkvenim i privatnim knjižnicama u Hrvatskoj.

6. Egidius De regimine principum

Aegidius Romanus (Egidio Colonna) napisao je popularno djelo *De Regimine principum*. To se djelo toga talijanskog teologa i filozofa (1243. – 1316.) nalazi također u nekoliko srednjovjekovnih knjižnica u Hrvatskoj.

7. Codex in littera beneventana

Na temelju naslova nije moguće utvrditi o kojemu je djelu riječ.

8. Tractatus de speciebus virtutum

Vjerojatno djelo spomenutog francuskog dominikanca Guillelmusa Peraldusa koje se u srednjem vijeku pojavljuje pod različitim naslovima.

9. Valerius Maximus in parvo et malo volumine et parvum valens

Rimski pisac Valerije Maksim (Valerius Maximus) napisao je djelo *Facta et dicta memorabilia (Znamenita djela i riječi)*. To je zbirka anegdota i povijesnih podataka preuzetih iz djela mnogih rimskih pisaca (Livije, Ciceron i dr.). Knjiga je bila namijenjena retorskim školama, a u srednjem je vijeku bila često prepisivana i citirana. Zanimljivo je da je i u hrvatskim zemljama bila popularna. Sačuvalo se, ili je samo spomenuto u arhivskim izvorima, ukupno šest primjeraka.

10. liber centum novellarum

Pod tim se naslovom krije djelo *Decamerone* talijanskog pisca Giovannija Boccaccia.

11. Boetius De scholarum disciplina

To se pedagoško djelo pripisivalo Boetiju, no nije sigurno da ga je on i napisao.

12. Iohannes Boccathius De genologiis gentilium

Giovanni Boccaccio napisao je na latinskom jeziku djelo *De genealogiis deorum gentilium (O rodoslovljima poganskih bogova)*. Djelo je nastalo između 1350. i razdoblja iza 1366. godine. U njemu se raspravlja o podrijetlu grčko-rimskih bogova. Djelo je u srednjem vijeku bilo izvor podataka o antičkoj mitologiji.

13. Extractiones de libris Alberti Theutonicici fratris predicatotum

Izvadci iz djela srednjovjekovnog filozofa, teologa i prirodoslovaca Alberta Velikog (1193. – 1280.).

14. liber Lucii Florii abbreviatoris Titi Livii

Rimski povjesnik Lucije (ili Publije) Anije Flor (Publius Annius Florus) iz 2. st. poslije Krista autor je djela *Epitome ex Tito Livio* ili *Epitome bellorum omnium annorum DCC* u kojem je dao pregled povijesti ratova što su ih Rimljani vodili do cara Augusta.

15. liber Gualfredi

Gualfredus, odnosno na talijanskom Goffredo, rođen je u talijanskom gradu Trani. Umro je 1245. god. Predavao je civilno pravo u Napulju, a potom kanonsko u Bologni. Između 1241. i 1243. napisao je svoje glavno djelo *Summa super rubricis Decretalium*, popularno u srednjem vijeku.

16. Statutum Ragusinum

Statut grada Dubrovnika sastavljen je 1272. god. Mnogi su Dubrovčani imali kopiju Statuta, a Nikola Pavlov de Gondola bio je među onima koji su ga naslijedili ili pak dali prepisati.

Tih je 16 knjiga Nikola Pavlov darovao benediktinskom samostanu sv. Marije na otoku Lokrumu. Ništa čudno ne bi bilo u Nikolinoj odluci da knjige daruje samostanu. Darivanje knjiga u Dubrovniku, ali i u drugim gradovima, bio je čest običaj. Ipak, zanimljivo je to što je on došao na zamisao da benediktinskom samostanu daruje, uz ostalo, i jedno nimalo čedno djelo kakvo je Boccacciov *Decameron*. Doduše, u vrijeme kada Nikola redovnicima daruje tu knjigu, ona formalno nije bila zabranjena. Zabranu čitanja te knjige donijet će Crkva tek u doba protureformacije, kada su visoki crkveni prelati zaključili da je vrlo opasna u obliku u kojem ju je Boccaccio napisao. Dali su zato nalog da se iz nje izbací sve što vrijeđa kler i javno ćudoređe. Originalni *Decameron* u srednjem vijeku i posebice u doba renesanse čitali su s najvećim užitkom i najviši crkveni prelati, uostalom kao i mnoge druge ljubavne i „opasne” knjige za koje se tek poslije, u doba protureformacijske obnove, otkrilo da su krive za širenje nemoralu u crkvenim krugovima. Ne možemo se stoga oteti dojmu da je *Decameron* mogao izazvati

nesklad u životima benediktinaca u Lokrumu, jer su u njemu opisane vesele zgode i raskalašen život redovnika i redovnica. U najmanju ruku čini nam se čudnom Nikolina zamisao da će ta knjiga biti korisna lokrumskim benediktincima.

Posebno treba naglasiti u svezi s tom knjigom da je to najstarija potvrda o njezinoj nazočnosti u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Ta konstatacija vrijedi i za drugo Boccacciovo djelo (*O rodoslovljima poganskih bogova*) spomenuto u Nikolinoj darovnici.

Teško je vjerovati da je Nikola benediktincima darovao sve knjige koje je držao u kućnoj knjižnici, no ako je suditi po popisu knjiga iz njegove darovnice, moramo zaključiti da je Nikola čitao djela antičkih pisaca te knjige filozofskog, teološkog, moralističkog i pravnog sadržaja, a da je pri ruci držao i neizbježni Statut grada Dubrovnika. Upada u oči da nije imao nijednu vjersku knjigu, npr. brevijar, psaltir, molitvenik i sl., kakvih je u to vrijeme bilo mnogo u rukama crkvenih ljudi, ali i svjetovnjaka u Dubrovniku i u drugim hrvatskim gradovima. Po toj važnoj pojedinosti razvidno je da je taj član poznate dubrovačke vlastelinske porodice bio izraziti predstavnik svjetovne, renesansne kulture.

Nije Nikola Pavlov bio jedini Dubrovčanin koji je u svojoj privatnoj knjižnici držao samo svjetovne knjige. Ne samo svjetovnjaci već i mnogi crkveni ljudi, kako nam to pokazuju sačuvani inventari njihovih knjižnica, drže u kućnim knjižnicama i čitaju djela antičkih pisaca, filozofske traktate, prirodnoznanstvena djela i druge svjetovne knjige koje su svim učenim ljudima postale obvezno štivo, pa nas sadržaj Nikoline knjižnice ne može začuditi. Ipak treba konstatirati da popis što smo ga ovdje donijeli na najbolji mogući način odražava novi, renesansni duh u gradu podno Srđa.

Inventar Nikole Pavlova ujedno nas upozorava na važnost publiciranja i proučavanja arhivske dokumentacije o nazočnosti knjiga u hrvatskim gradovima u srednjem vijeku i u doba renesanse. Već sada možemo konstatirati da je broj knjiga koje se u njima spominju tako velik i tako raznolik da bi se od njih, da su se sve sačuvale do današnjega dana, mogla ustrojiti jedna velika i bogata knjižnica. Knjige su nestale i takvu je zamisao nemoguće ostvariti, pa nam jedino preostaje mogućnost da sastavimo imaginarnu knjižnicu na temelju naslova koji se navode u inventarima i drugim ispravama. Preostaje nam da čitamo stare isprave i razmišljamo o zloj sudbini knjižnog blaga starog Dubrovnika, blaga koje je nepovratno izgubljeno.

Literatura

Bačić, J. 1985. Magister Jakov, dubrovački liječnik-fizik i njegova biblioteka iz 1424. godine. *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae*, 25 (1 – 2): 3 – 14.

Badalić, J. 1952. *Inkunabule u Hrvatskoj*. Zagreb: JAZU.

Vuletić-Vukasović, V. 1885. Nadpisi u luci Šipanjskoj kod Dubrovnika. *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 7: 101.

Summary

Inventory lists of library collections as a source for the history of books, with special focus on the collection of Nikola Pavlov Gundulić from 1469

The inventory lists of private library collections may be counted among the most significant sources for the study of the history of books in the Middle Ages and the Renaissance. These inventories provide a true picture of the reading material used in a given historical period and reveal their owners' spiritual preoccupations as well as those of their contemporaries. Many books listed in the inventories had disappeared from the collections over time, so the inventories remain the sole indicators helping us to reconstruct the spiritual life of the different social environments. The inventories deserve to be treated with exceptional reverence by the book historians.

Example used by the author to show the type of information that might be learned from the inventory of a private library is the inventory of books that Nikola Pavlov de Gondola of Dubrovnik gave as a gift, in 1469, to the Benedictine monastery of St. Mary's on the island of Lokrum near Dubrovnik. The inventory list comprises sixteen titles; among them are two milestones, Boccaccio's *The Decameron* and *Genealogies of the Gentile Gods*. The two are the oldest specimens of these books ever to be discovered in Croatia. Using the standard methodology for book inventory analysis, developed by the so-called 'middle generation' of book historians, the author first establishes which book the inventory entry refers to and, then, he supplies information on the book. Finally, for the most important books, he sketches for the reader a wider context of the book ownership and use. The author also stresses the importance of the numerous private library inventories kept in the archives of Dubrovnik, Split, Zadar, etc. He argues that the publication and an in-depth analysis of the surviving inventories would supply valuable information not only on the books bought and read by their owners but also on the intellectual and cultural preoccupations of the social environments (towns) in which the owners lived.

KEY WORDS: Nikola Pavlov de Gondola, library inventories, Dubrovnik libraries, monastery libraries, Dubrovnik.